

2007/8. szám

Műhelymunkák

Az időtényező szerepe a polgári hírszerző
szolgálatok XXI. századi működésében
dr. Pintér István

Geopolitikai Tanács Közhasznú Alapítvány

www.cgeopol.hu

A kötet szerzői:

dr. Pintér István

Az MSZP Nemzetbiztonsági munkacsoport vezetője

Varga Krisztián

Az SZDSZ szakértője

Dr. Botz László nyá. altábornagy

A Geopolitikai Tanács Alapítvány kurátora

Karacs Rudolf

Az MSZP Nemzetbiztonsági munkacsoport tagja

Dr. Horváth Pál nyá. dandártábornok

Az Országgyűlés nemzetbiztonsági Bizottság elnökének szakértője

Dr. Sajtos Sándor

Az MDF Védelem- és Biztonságpolitikai kabinet vezetője

Szalai Gábor

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem hallgatója

Készült a Táncsics Alapítvány támogatásával.

Copyright: Geopolitikai Tanács Alapítvány 2007.

A tanulmánykötetnek vagy részeinek bármely módon való sokszorosítása tilos. A tanulmánykötet megállapításai csak a forrás megjelölésével idézhetők.

HU ISSN 1788-7895

ISBN: 978-963-9816-19-0

Készült: 100 példányban

A kiadásért felel: a Geopolitikai Tanács Alapítvány elnöke

Nyomdai munkák: CPD Copy Kft.

Tisztelt Olvasó!

A Geopolitikai Tanács kül- és biztonságpolitikai elemzésekkel foglalkozó civil alapítvány.

Érzékelve a biztonsági kihívásokat 2007 elején – egyedülálló módon – kutatói ösztöndíjakat hirdettünk meg a nemzetbiztonság hatékonyságával foglalkozó szakértőknek. Célunk elsősorban a parlamenti politikai pártok szakértőinek bevonása volt egy olyan témában, amely a lehető legtávolabb áll a napi politizálástól. Ugyanakkor a pályázat nyitva állt a párton kívüli szakértők előtt is. Erőfeszítéseinket siker övezte, amikor öt parlamenti párt frakcióvezetője is támogatásáról biztosította a kutatást. A kutatói zárótanulmányok elkészülte után egy közös konferencia megtartására került sor, amely megerősítette, hogy a nemzetbiztonsági kérdéseket lehetséges pártpolitikától mentesen feltenni és az arra adott válaszokat is inkább az objektív valóság, mint az aktuálpolitizálás kell, hogy jellemezze.

A tanulmánykötet, amelyet az olvasó a kezében tart csak első lépése a Magyarországot érő nemzetbiztonsági kihívások elemzésének. Biztatok minden szakértőt, dolgozzon politikusként vagy politikán kívüli területeken, hogy vegyen részt abban a közös munkában, melynek célja hazánk biztonságosabbá tétele.

Végezetül megköszönöm a bíráló bizottság: Dr. Boross Péter elnök - MDF, Dr. Vadai Ágnes - MSZP és Gulyás József - SZDSZ közreműködését és a Táncsics Alapítvány anyagi támogatását, amely biztosította a kutatói ösztöndíjakat és a szakkonferencia megrendezésének költségeit.

2007 július

A szerkesztő

www.cgeopol.hu

Az időtényező szerepe a polgári hírszerző szolgálatok 21. századi működésében – Dr. Pintér István 4

A hírszerzés feladatkörének változása	4
A hírszerzés hatékonyságának a növekedése.....	9
A globalizáció és az információrobbanás.....	13
Információrobbanás – gazdaság	16
Az Egyesült Államok válasza az információrobbanásra	17
A dezinformációs forradalom	21
Az időtényező szerepe a polgári nemzetbiztonsági szolgálatoknál.....	24
Automatizált döntéshozatalok.....	26
Globalizálódott fenyegetések	29
Összefoglalás	30

Az időtényező szerepe a polgári hírszerző szolgálatok XXI. századi működésében

dr. Pintér István

A hírszerzés feladatkörének változása

Az emberiség története a folyamatos háborúskodás története. Ezért a kezdetektől fogva szükséges volt mások titkainak kifürkészése. A túlélést már az őskorban is a megfelelő információ biztosította. Az információgyűjtés ebben az időszakban területileg kizárólag a legközelebbi szomszédokra vonatkozott.¹

I.e. 400 körül Sun-tzu kínai hadvezér „Háború művészete” című munkájában már foglalkozott a hírszerzéssel és az elhárítással. Ötféle hírszerző ügynököt különböztetett meg, melyek a következők voltak: helyiek közül beszervezett ügynök, behatoló ügynök, kettős ügynök, befolyásoló ügynök és összekötő ügynök.

A római történetírók a pun háborúk idején (I.e. 218-201) említik először az ellenség kémeinek tevékenységét. A galliai hadjárat előtt születtek az első parancsok a hírszerző egységek felállítására. A kétféle hírszerző egység közül a speculatores végezte az alaposabb, nem csupán az ellenséges csapatokra, hanem a teljes hátországra vonatkozó adatgyűjtést². Az exploratores hírszerző egység speciálisan kiképzett katonákból állt, akik kisebb egységekben az ellenséges területre behatolva derítették fel főként az ellenséges csapok erejét, elhelyezkedését³.

¹ Már Mózes könyvében olvasható, hogy Mózes 12 kémeket küldött Kánaán földjére felderíteni azt.

² Beépültek az ellenséges környezetbe és így elégítették ki Julius Caesar információs igényeit.

³ Caesar a speculatores egységektől nyert információkat a hadjáratok megkezdése előtt mindig az exploratores egységekkel ellenőriztette.

A diplomata-hírszerzőket az olasz városállamok kezdték alkalmazni először a XV. században. Az államok közötti kapcsolatok fejlődésével állandósultak a területszerző háborúk. Ezért a politikai felső vezetés információigénye elsősorban a szomszédokra, és annak is a katonai potenciáljára vonatkozott.

A francia forradalmi háborúk alatt vezették be a nagy létszámú, előbb önkéntes, majd később sorozott hadsereg intézményét. Az ilyen létszámú hadseregek mozgatásához, ellátáshoz, általában hatékony működéséhez már komoly tervező munka kapcsolódott. Kialakultak az állandó katonai tervezőstábok, már békeidőben folytak a következő háború tervezési munkálatai. Szinte egyidőben állította fel a német és a francia katonai gondolkodás a hadsereg hatékony vezetésének új struktúráját. Mindkét fél írásaiban, 1801-ben található meg azok a kezdetek, amelyek az ilyen tervezéshez szükségesnek láttak egy hírszerző részleg felállítását¹.

Mindeközben az első komplex értelemben vett állambiztonsági szolgálatot (hírszerzés, kémelhárítás és politikai rendőrség egy szervezetben) Nagy Frigyes hozta létre a XVIII. században. A porosz titkosszolgálat komplex katonai, gazdasági, politikai hírszerzésre, totális kém-, illetve politikai elhárításra törekedett. Alkalmazták már a dezinformációt és a külföldi politikusok befolyásolását is.

Oroszország az elsők között hajtott végre reformokat az 1856-os krími háború elvesztése után a katonai vezetésben. II. Sándor cár Dimitrij Miljutin ezredes nevezte ki háborús miniszterének. Miljutin korábban katonai statisztikával foglalkozott és gyorsan modernizálta a vezérkart. 1865-ben az általa felállított hat osztályból egy kifejezetten a külföldi hadseregek információinak gyűjtésére és elemzésére szakosodott.

¹ Francia részről Paul Thiébault, német részről Christian von Massenbach ezredes írásos anyagában rögzíti javaslatait. Thiébault az általa javasolt vezérkart négy irodára osztotta fel, amelyből az egyik a kémekkel, térképekkel és a hadifoglyok cseréjével kellett, hogy foglalkozzon. Massenbach feljegyzése szerint a katonai vezetőknek nem csak a saját országukról kell, hogy információi legyenek, hanem a környező országokról is.

A franciákat szintén egy elveszített háború, a francia-porosz háború ösztönözte arra, hogy újra szervezzék hadvezetésüket. Az 1874-re állandó vezérkarrá szerveződött hadvezetés hat irodára tagozódott, amelyekből egyik a katonai statisztika elnevezést viselte. Ez az iroda alakult át később hírszerzéssé. Ausztria és Poroszország is hasonlóképpen cselekedett. Amikor 1850-ben mozgósítást rendeltek el az egymás elleni háborúban, Ausztria Evidenzbüro néven egyesítette a hírszerzéssel és hírelemzéssel foglalkozó erőit.

Az Egyesült Királyság 1803-ban állította fel a „Katonai Tudás Tárházát”, amelynek négy osztályából kettő a térképekkel, illetve a könyvtár részleg az általános információk gyűjtésével foglalkozott. Az 1853-as krími háború után a brit hadsereg topográfiai és statisztikai osztályt állított fel, amelyben elsősorban a leendő csatamezők térképeit, leírásait gyűjtötték. A brit birodalom a Szuezi-csatorna 1869-es megnyitása, a poroszok 1870-es párizsi megjelenése és más globális tényező hatására határozták el, hogy 1873-ban hírszerző részleget állítsanak fel. A brit Parlament a búr háborúk tapasztalatait felhasználva állandó vezérkar felállítását szavazta meg, amelynek része volt a katonai hírszerzés is.

Az állandó hadsereg-tervező illetőleg hadsereg-vezető stábok felállítása a hírszerzés szempontjából döntő jelentőségűnek bizonyult. A gyakran fizikailag is egy helyre koncentrálódott vezérkaroknál mindazok az információk megtalálhatók voltak, amelyek a politikai vezetést háború esetére érdekelhette. Dezinformációk bejuttatásával ebbe a tervezési rendszerbe már a háború megkezdése előtt olyan előnyre lehetett szert tenni, amelyek egészen új távlatokat nyitottak meg. Természetesen ekkor még nem beszélhetünk polgári hírszerzésről ezekben az államokban, bár azok későbbi jellegzetességei kezdenek már megjelenni.

Erre az időre nemcsak a nagyhatalmak vezetői, hanem a kisebb államok irányítói, politikusai is rájöttek arra, hogy a hírszerzési eszközök és módszerek kiválóan alkalmasak a saját országukban való folyamatok megfigyelésére és elemzésére is. A legkülönbözőbb országok rendőrségeinél kezdték alkalmazni azokat az ügynököket, illetve besúgókat, akik az alvilágba beépülve vagy onnan információkat szolgáltatva megkönnyítették a bűnözés elleni harcot. A szervezett

bűnözésbe beépült ügynökök ugyanúgy az életüket kockáztatták, mint az ellenséges hatalom hadititkait kifürkésző hírszerzők. A társadalmak a saját önvédelmük érdekében támogatták a rendőrség ez irányú munkáját is. Az állami vezetők elsősorban a polgári titkosszolgálatok segítségével mind teljesebb ellenőrzés alá vonták saját országukat is. Nemcsak a bűnszervezetekbe, vagy bűnszövetkezetekbe építettek be ügynököket, hanem a különböző politikai pártok kialakulása után az ellenzéki szerveződésekbe is.

Németországban a náci rendszer uralomra jutásával ismét kialakult a porosz totális megfigyelési rendszer. A vélt vagy valós ellenfeleiket fizikailag is megsemmisítő nácik totális megfigyelési rendszert vezettek be hazájukban, illetve a külföldi államok vonatkozásában. Véget ért az a korszak, amikor két leendő háborús ellenfél egymás katonai titkainak kifürkészését lovagias ügynek tekintette. Békeidőben, a háborúk között állandósult a hírszerzési verseny, amely a háborúkra történő készülődést támogatta.

Ez a folyamat a hitleri Németország szétzúzásával nemcsak, hogy nem ért véget, hanem még inkább kiteljesedett. A totalitárius kommunista rezsimiek folytatták saját lakosságuknak mindenre kiterjedő megfigyelését. Maga a rendszer ugyan nem tette lehetővé valódi ellenzéki politikai csoportosulások kialakulását, de az állam a legkisebb rezdülésre figyelt.

Mindeközben folyt a hidegháborúnak nevezett nemzetközi konfliktus a két világrendszer között. A NATO és a Varsói Szerződés folyamatosan egymás ellen totális hírszerző tevékenységet folytatott, miközben saját államukban igyekeztek megakadályozni az ellenséges elemek beszivárgását. A szembenálló felek minden lehetőséget megragadtak ahhoz, hogy egymást destabilizálják, miközben csak a perifériákon alakult át a hidegháború valóságos, „forró” háborúvá.

A totális szembenállás időszakában minden egyes technikai és technológiai újítást abból a szemszögből értékelték, hogy az alkalmas-e az ellenség felderítésére, illetve megsemmisítésére. A K+F tevékenység fő szponzorai és irányítói a hadseregek lettek.

A katonai és polgári hírszerzés több országban – részben totális jellegük folytán – egységes irányítás alá került, illetve közös szervezeti egységben vezették. Az erőltetett fegyverkezési versenyt a nyugati, szabad demokrácia gazdasági potenciálja jobban bírta. Ez a szabad versenyen alapuló gazdasági berendezkedés megengedhette magának azt is, hogy a katonai fejlesztések eredményeképpen létrejövő technológiai újításokat gyorsan átvezesse a polgári életbe. A Szovjetunió titkolózásra épülő társadalmi berendezkedésében azonban nem volt helye ilyen fajta innovációnak. Minden titkosnak számított, sokszor még bizonyos városoknak a neve is, amelyeket még a térképeken sem tüntettek fel soha. Szóba sem kerülhettek olyan javaslatok, amelyek a polgári gazdaságba, annak korszerűsítése céljából hadiipari fejlesztéseket engedtek volna átültetni. A katonai és polgári hírszerzési, elhárítási versenyt tovább éllezte az, hogy a kisebb gazdasági potenciállal rendelkező VSZ gyakran vette igénybe hírszerzését a technikai újítások „megszerzéséhez”. Így takarították meg azokat a dollár milliárdokat, amely egy adott termék kifejlesztéséhez szükséges lett volna. Az atomtitkok megszerzésén túl egyre inkább előtérbe került a technológiai fejlődés új útját jelentő chippek, számítástechnikai adatok megszerzése. A fejlesztések jó részét a szabad demokráciában magán cégeknél végezték, így egyre nagyobb mértékben vált szükségessé a nem katonai, hanem civil szakemberek „megszerzése”, azaz a hírszerzés eszközeivel történő behálózása.

A katonai verseny által kikényszerített gazdasági verseny a Varsói Szerződés, majd nem sokkal később a Szovjetunió összeomlásához vezetett. Az ideológiai harc erősítésével a kommunista országok vezetése már nem tudta kárpótolni a lakosságot az életszínvonalbeli lemaradásokért. A belső ellenzék megjelenése, a munkásosztályban növekvő elégedetlenség a megbízható kommunista vezetéssel irányított nemzetbiztonsági szolgálatok erősödéséhez vezetett. Ezért is volt meglepő, amikor egyes országok titkosszolgálatai tevékenyen támogatták a vasfüggöny megnyitását. A magyar titkosszolgálatok például maguk is segítették a kelet-német turisták Ausztriába történő szökését. Nem hajtották végre azokat a végső utasításokat, melyeket a politikai rendszerváltást polgárháború árán is megakadályozni kész vezetők adtak. Ezzel

biztosították a békés átmenet lehetőségét.

A bipoláris világrend megszűnését követően felerősödtek a titkosszolgálatok válságára utaló jelenségek. A sokat idézett ellenségkép megszűnése folytán a szolgálatok identitásválságba kerültek Nyugaton és Keleten egyaránt, miközben megkezdődött a titkosszolgálati tevékenység konverziója.¹ A definíciós deficittel küzdő speciális szolgálatoknak egyszerre kellett volna irányt és célt, továbbá eszközt és nem utolsósorban struktúrát váltaniuk.

A bipoláris világrendet felváltó jelenlegi átmeneti korszak a globalizációs folyamatok erősödését segíti². A globalizáció interdependens jellege azonban nem csak a pozitív és legális trendek kibontakozását segítette, hanem nemzetköziesítette a szervezett bűnözést, a maffiát, a korrupciót, a pénzmosást és a terrorizmust, stb.³

A hírszerzés hatékonyságának a növekedése

A történelmi példákon keresztül láthatjuk, hogy a háború mibenlétének változása magával hozta a hírszerzés feladatainak bővülését. A kezdetleges, kizárólag az ellenséges csapatok felszerelésére, korlátozott térbeli és időbeli mozgására vonatkozó információktól eljutottunk a totális információ-gyűjtésig és feldolgozásig. A nyomtatott sajtó megjelenésével lehetőség nyílt a potenciális ellenségekről olyan információkat is beszerezni, amelyek csak tágabb értelemben tartoztak a háború előkészítésének fázisához. A sajtóhírek elemzése nem csak az adott állam vezetéséről, hanem a társadalom állapotáról, esetleges feszültségeiről ugyanúgy információkat hordoztak, mint a gazdaságról, vagy a technikai újításokról.

¹ A multinacionális cégek biztonsági szolgálatainak és gazdasági hírszerző tevékenysége.

² Lényegében a katonai, gazdasági és politikai (ideológiai) szembenálláson alapuló bipoláris rendszert alkotó „táborok” szükségszerű konfrontációjának megszűnése.

³ Az interdependencia vizsgálata segítheti az ezredforduló új típusú kihívásainak összehasonlító

A legkülönbözőbb forrásokból megszerzett térképek helyszíni ellenőrzésére is szükség volt az esetleges dezinformációk kiszűrése, vagy akár csak a változások átvezetése céljából. Ekkorra váltak rendszeressé, hogy egymás országába elküldték a katonatiszteket, hogy derítsék fel a várható hadszínteret. A XIX század elején még az ilyen háborús hírszerzés is valamiféle lovagias ügynek számított. Nagy Britanniában a bíróságok gyakran nem ítélték el azokat a német kémeket, akik hadikikötőket rajzoltak le, adatokat gyűjtöttek a brit hadihajók fegyverzetéről, mozgásáról, feltérképezték a kikötői ágyúk elhelyezkedését és belövési irányait. Az 1909-ben a Birodalmi Védelmi Bizottság által felállított „Különleges Hírszerzés Ügyosztály” (a későbbi MI5) hiába fogta el azokat a német kémeket, akik feljegyzéseket készítettek katonai adatokról például a kikötőkben lévő szénkészletek nagyságáról éppúgy, mint a folyamatban lévő torpedó kísérletekről. Ezt a magatartást változtatta meg az I. Világháborúra való készülődés, amikor is a brit Parlament a Hivatali Titkokról szóló törvényt 1911-ben rendkívüli mértékben megszigorította. A törvénymódosítást kivételes gyorsasággal fogadták el mindhárom olvasatban, amely akkoriban sokakban azt a kérdést vetette fel, hogy az ilyen gyors törvényalkotás nem vezet-e a demokrácia összeomlásához.

A hírszerzési adatok fontosságát valójában az a tényező korlátozta, hogy nem döntötték el a csatákat. A hadvezetések felismerték jelentőségüket, de főként a háborús előkészületekre korlátozták alkalmazását: az ellenség hadipotenciájának, politikai szándékainak megismerését várták a hírszerzők adataitól. Felismerték ugyan az információknak a csaták kimenetelében játszott szerepét – az ellenséges csapatok mozgásának, elhelyezkedésének, tényleges felszereltségének megismerése terén –, de a csatákat valójában a saját tervezés, a saját hadipotenciál nagysága döntötte el. A hírszerzést inkább csak a közvetlen katonai felderítésre koncentrálták, amely a közvetlen katonai érintkezések esetén vált döntő fontosságúvá.

Ekkor a hírszerzés legnagyobb akadálya az volt, hogy még mindig nagyon sok időbe került az adott információknak a megfelelő helyre történő továbbítása.

Az időtényező a katonai tervezésben pedig úgy játszott szerepet, hogy az ellenség felderítése nemcsak hónapokkal, hanem sokszor évekkel megelőzte az adott háborút. A háború kirobbanása után bevezetett intézkedések, (mint például az ellenséges államok állampolgárainak őrizetbe vétele, deportálása illetve kiutasítása, a saját csapatok titkos mozgatása, vagy a katonák kiképzése arról, hogy a katonai titkokat ne fecseggék ki) nagymértékben csökkentették a hírszerzés háborúban játszott szerepét. A katonai és politikai felső vezetés számára ugyanis csak azok az információk váltak fontossá, amelyeket a háború folytatásához használhattak. Az időben érkező információk pedig csak egy fizikailag szűk körre korlátozódtak: a csataterék környékére vonatkozó információkra, mivel azok érkezhettek meg időben. Egyrészt saját felderítőket küldtek az ellenséges vonalak mögé, másrészt az elfogott hadifoglyokat kivallatták, és az általuk elmondottakat összesítették, elemezték. Mindezek az információk, amelyek egy korlátozott térből származtak, de időben érkeztek a katonai felső vezetéshez már befolyásolhatták a csata kimenetelét, bár még ekkor is a saját katonai potenciál bizonyult döntőnek.

Ahogyan az emberiség történetében sokszor, a hírszerzés történetében is a nagy ugrást egy *technikai újítás* jelentette. A rádió felfedezésével és használatba állításával az információ továbbítása tágította a lehetőségeket. Részben mélyen az ellenséges vonalak mögül, kábel összeköttetés nélkül kaphattak pontos információkat a hadvezetések, másrészt az információk továbbításának ideje rendkívül lerövidült. A rádiót elkezdtek használni a saját csapatok összeköttetésének biztosítására, mígnem kiderült, hogy az ellenséges rádióforgalmazás adatainak az összegyűjtése konkrét információkat jelent az ellenség csapatainak elhelyezkedéséről, felszereltségéről, morális és egyéb állapotáról.

A hírszerzés ekkor vált először olyan tényezővé, amely eldönthette a csaták sorsát.

1911 körül az osztrák határ mellett hadakozó Olaszország és az Ottomán

birodalom kódolt hadiüzeneteinek megfejtésére Ausztria külön részleget állított fel. Az ellenséges rádióforgalom figyelése olyan előnyökkel kecsegtetett, amelynek bizonyítékát először 1914-ben a porosz hadvezetés fényes győzelemmel ünnepelhette. Rádiósuk lehallgatta ugyanis az orosz rádióforgalmazást, amely ekkor még nem volt kódolva. Ennek segítségével Paul von Hindenburg és Erich Ludendorff tábornokok Hunenberg mellett könnyen megsemmisítették a gyülekező orosz sereget. Erről a fényes győzelemről Max Hoffmann tábornok később „Az elvesztett lehetőségek háborúja” című művében a következőképpen írt: „Az ellenség minden tervét ismertük, az oroszok kódolatlan üzenetekben küldték azokat egymásnak”. Megkezdődött tehát a háború a kódolás és dekódolás területén is.

A német szövetséges Osztrák-Magyar Monarchia nyerte az első dekódolási csatát Olaszországgal szemben. 1917. október és novemberében az Osztrák-Magyar Monarchia csapatai áttörték az olasz vonalakat, közel 40.000 olasz katonát semmisítettek meg, és több mint 250 ezret ejtettek fogságba. A Caporetto melletti ütközetet később egy olasz vizsgálóbizottság is elemezte. Megállapításuk szerint a csata elvesztésének fő oka az volt, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia megfejtette, illetve rendelkezésre állt majd minden olyan olasz kód, titkosítás, amelyek segítségével megfejthette az olasz hadvezetés legtitkosabb üzeneteit is.

1914. augusztusában az oroszok egy megfeneklett német cirkálóról megszerezték a német flotta titkosítási kódját. Ezt a britekhez eljuttatva London már képes volt kontrolálni az egész német flotta rádióforgalmazását. Időközben a britek megfejtették a német diplomáciai kódokat is, amely 1917-ben a történelem egyik legnagyobb diplomáciai malőrjéhez vezetett. A britek megfejtették ugyanis a német külügyminiszter Artur Zimmermann elképesztő javaslatát, hogy Mexikó támadja meg az Egyesült Államokat, és a német győzelem esetére Arizona, Új Mexikó és Texas területeit Mexikónak ígérte.¹ Az Egyesült Királyság a megfejtett táviratot propaganda célokra használta. Hat

¹ Korábban ezeken a területeken Mexikó és az Egyesült Államok többször viselt háborút. A

hétrel később Woodrow Wilson, az Egyesült Államok elnöke a táviratot nyilvánosságra hozta, és az Egyesült Államok hadat üzent Németországnak.

Tehát egy technikai újítás segítségével az információgyűjtés és továbbítás lerövidítette azt az időt, amely alatt a fontos információk eljuthattak a katonai és politikai felső vezetéshez. Az ellenséges rádióforgalmazás figyelése és a rádióüzenetek kódjainak feltörése még több információhoz juttatta a hírszerző szervezetet és azok megbízóit. A rádió segítségével váltak egyenrangúvá a hírszerzők a katonai parancsnokokkal, hiszen mostanra az ő munkájuk is eldönthette egy háború kimenetelét.

Fontos azt is megjegyezni, hogy a hírszerzés pontos, ellenőrzött adatai segítségével nemcsak háborúkat lehetett megnyerni, hanem felesleges hadipari kiadásokat lehetett megspórolni. Ha a hírszerzés segítségével a politikai felső vezetés pontosan tudta a várhatóan ellenséges ország fegyverkezésének titkait, abból egyrészt már következtethetett a politikai szándékra, másrészt csak a szükséges és elégséges anyagi erőforrást kellett feláldoznia a védekezés megszervezéséhez.

Kiderült az is, hogy a nemleges információ is információ. A II. Világháború alatt Sztálin hiába kapott többször is jelzést a Tokióban tevékenykedő Sorge hírszerzőtől, hogy Japán nem fogja megtámadni Oroszország keleti határait, Sztálin nem hitt ennek az elemzésnek. Továbbra is távol-keleten állomásoztatta azokat a jól kiképzett és felfegyverzett hadosztályokat, amelyek segítségével a nyugati fronton könnyedén visszaverhette volna a náci német támadást. Ezekhez a hadosztályokhoz végül is csak legvégső kétségbeesésében nyúlt hozzá, amikor is a sztálingrádi csatában elsöpörte a német középső hadseregcsoporthoz, foglyul ejtve annak parancsnokát.

A globalizáció és az információrobbanás

A XX. század technikai-technológiai fejlődése alapvetően változtatta meg a világ információáramlását. A távíró, a rádió, majd a televízió a távoli vidékeken

történő eseményeket hozta közelebb, ezáltal a korábban sokszor hetekig érkező információ észlelését valós idejűvé, a történéssel egyidejűvé tette. A nagy áttörést az Internet megszületése hozta. Az Interneten az információáramlás nem kötődik szerkesztőségekhez, a világ bármely polgára tartalmat helyezhet el azon. A webkamerák elterjedésével az Interneten is nő a „valós idejű információ-termelés”.

A technikai folyamatot szokás *információrobbanásnak* nevezni, amely valójában a világ összes országának társadalmát átalakítja. Ez a technikai fejlődés természetesen hatással van az állami döntéshozatalokra is, amelyek támogatása a hírszerző szervezetek feladata.

Az információrobbanás mellett a globalizációt a korábban nemzetállami szinten szerveződött nemzetközi kapcsolatok lényegi átalakulása is jellemzi. Diákcseréktől, tudományos együttműködésektől kezdve a nemzetközi gazdasági-pénzügyi együttműködés ezernyi formáján keresztül az egyházak, civil szervezetek ugyanúgy együttműködnek nemzetközileg, mint a média, vagy a felsőoktatási intézmények.

Fontos tényező tehát a nemzetközi hálózatok robbanásszerű fejlődése, növekedése. Mindezek szétfeszítették a hagyományos nemzetállami együttműködésekben alapuló nemzetközi intézményrendszert, az ENSZ, az OECD és más multilaterális szervezetek egyre-másra alakítják kapcsolataikat az egyéb nemzetközi hálózatokkal. Természetesen a globalizáció negatív hatása is megjelent, mivel a nemzetközi szervezett bűnözés ugyanúgy nemzetközi hálózatokat épít, mint például a terrorszervezetek is.

A világméretű gazdasági és pénzügyi együttműködést sokan a globalizáció motorjának nevezik. Valójában a gazdasági érdekek által motivált világméretű munkamegosztás hozzájárul a világ elmaradott térségeinek gyors fejlődéséhez. Az olyan technikai újítások, mint a nagyméretű konténerhajók kifejlesztése, az Internet alapú tőzsdei műveletek elterjedése összezsugorította a világot. Az egyes államok gazdasági potenciájára vonatkozó – korábban titkosnak minősített és titkosan kezelt – információk mára már nyilvánossá váltak. A globalizációban a

befektetési és fejlesztési tőkéért vívott harc kialakította azt a gazdasági keretrendszert, amelyben az egyes gazdasági egységek csak akkor jutnak tőkéhez, ha nem csak a legfontosabb adataikat publikálják rendszeresen, hanem a terveiket nyilvánosságra hozva bemutatják gazdasági potenciájukat is. A világ tőzsdéinek jó része úgy működik, hogy ezekből, és más gazdasági és egyéb adatokból, igyekeznek eltalálni a tőzsdei résztvevők a részvényárfolyamok mozgását, így a jövőbeni történésekre spekulálnak.

Ahogy korábban a XVIII. század végén, a XIX század elején az állandósított vezérkarok jelentettek olyan helyet, ahol a fontosnak tartott katonai információk egy helyen megtalálhatók voltak, addig a globalizált folyamatokban a gazdasági-pénzügyi információk csomópontjai a világ legnagyobb tőzsdéi. Ide áramlanak be mindazok az információk, amelyek a globális gazdaság mozgását, a részvények alakulását mozgatják. Természetesen ezek az információk nem csak gazdaságiak, illetőleg pénzügyiek, hanem adott esetben ugyanilyen fontosak lehetnek a térség stabilitására, vagy az adott állam vezetésének politikai minőségére vonatkozó információk. Ezen információk elemzésére szakosodott hitelminősítő intézetek folyamatosan figyelik az adott térség mozgásait, és már előre jelzik a várható tendenciákat. Azzal, hogy egy részvényt leminősítenek, például a befektetésre ajánlott kategóriából az eladni javasolt kategóriába teszik át, valójában a jelenbeli információkból kiindulva jövőbeni eseményeket prognosztizálnak. Sőt ennél is fontosabb, hogy nem csak prognosztizálják a jövőbeni eseményeket, hanem ezen elemzéseik nyilvánosságra hozatalával maguk is *cselekvő részesei* a jövő kialakításának. Azzal, hogy egy információt a széles nyilvánosság elé tárnak, valójában befolyásolják a jövőben történeteket. Olyanról pedig nem hallottunk, hogy egy hitelminősítő rossz döntését később bárki is felülvizsgálta volna, illetve a hitelminősítő rossz döntéséből eredő bekövetkezett károkat egy adott cég vagy állam bíróság előtt érvényesítette volna.

Az információrobbanás együtt jár a globalizáció kiterjedésével. A technológiai fejlődés meghaladja azt a mértéket, amely a hagyományos

struktúrákban kezelhető. A fő kérdés az, hogy a globalizáció kiterjedéséhez hogyan alkalmazkodnak a nemzetállami és a nemzetek feletti struktúrák.

Információrobbanás – gazdaság

A világon mindenütt elfogadottá vált a vállalkozás-alapítás szabadsága. Valójában ez rengeteg visszaélésre ad alkalmat (például nemzetközi szervezett bűnözés, pénzmosás, nemzetközi és nemzeti adócsalás, stb.). A nemzetállamok mégsem lépnek fel hatékonyan e jelenségekkel szemben. Amit tenni szoktak, az az állami ellenőrzés hagyományos módszereinek, szerveinek fejlesztése (például adóhivatalok, vámhivatalok stb.), ahelyett, hogy a tisztességtelenség kockázatával induló vállalkozások létrehozását blokkolnák. Az utólagos – sokszor a társadalomnak és az államnak okozott károkat soha meg nem térítő, az elmaradt adóbevételeket soha be nem hajtó – ellenőrzések hatékonysága pedig nem kellő mértékű. Lehet azon vitatkozni, hogy mindezek a válaszok miért hasonlóak minden országban. Nyilvánvalóan mindenütt megjelenik az adott bürokratikus szervezet önérdeke, hiszen az ilyenfajta feladatleosztások ahhoz vezetnek, hogy fenn tudnak maradni, hatalmukat és befolyásukat kiterjeszthetik, egyre nagyobb részt tudnak kihasítani az adott állam költségvetéséből.

Az információ oldaláról közelítve még érdekesebb a kép: kevés nemzetállam gondolja úgy, hogy feladata lenne a területén működő, vagy éppen a nemzeti vállalkozásokkal kapcsolatban álló cégekről elengedő információt gyűjteni. Az információgyűjtés jórészt az adóbevételekhez szükséges adatok utólagos gyűjtésére terjed ki, holott a nemzetállami tevékenységekhez szükségesek lennének az időben rendelkezésre álló adatsorok is. A nemzeti statisztikai hivatalok, a pénzügyminisztériumok jóval kevesebb információhoz jutnak, mint például a nemzetközi könyvvizsgáló intézetek. Ez utóbbiak informáltsága, ráadásul naprakész tájékozottságuk, a gazdasági folyamatokat meghatározó cégekre terjed ki. Igaz, hogy így a nemzetközi könyvvizsgáló cégek – ellentétben az adott állammal – nem tartanak nyilván minden egyes vállalkozást, de olyan mennyiségű információhoz jutnak az adott piaci szegmenst meghatározó cégekkel kapcsolatban, hogy tudásuk valójában már hatalmi pozícióval ér fel.

A nemzetközi könyvvizsgáló cégeknek ráadásul még az az előnye is létezik, hogy globálisan szerveződtek, így az adott nemzetközi cégcsoportot ugyanúgy felügyelni tudják (természetesen akkor, hogy ha minden államban megbízást kapnak az adott cégcsoport egyes leányvállalatainak pénzügyi auditálására vagy könyvelésére), mint ahogy teljes áttekintésük van az egyes gazdálkodási szektorok globális működéséről. Ezek a könyvvizsgáló és könyvelési multinacionális cégek nemcsak a gazdasági és pénzügyi információk hatalmas mennyiségét birtokolják, hanem tanácsaikkal direkt módon tudják az általuk auditált cégek vezetését, általában a cégek magatartását alakítani.

A példaként említett gazdasági *információs szakadékot* némileg csökkentik ugyan azok az információk, amelyek a tőzsdén megjelenő cégek kötelező adatszolgáltatását jelentik. További lényeges különbség azonban az, hogy amíg a tőzsdei cégek adatszolgáltatása utólagos, addig a könyvvizsgáló szervezetek a cég naprakész információihoz jutnak hozzá. A gazdasági információk vonatkozásában meg kell jegyezni azt is, hogy az adatszolgáltatásra szakosodott globális vállalkozások minden egyes cég legális adatait képesek megszerezni, de ezek az adatok jórészt utólagosak (pl.: a legutóbb publikált, nyilvános mérlegadatok), így azonnali, folyamatszerű ellenőrzésre nem alkalmasak.

Összefoglalva: Megállapíthatjuk tehát, hogy jelentős gazdasági információs szakadék keletkezett a nemzetállami gazdasági jellegű információgyűjtés, illetve az erre szakosodott transznacionális cégek gazdasági információgyűjtési lehetőségei között. A szakadék megszüntetése nyilvánvalóan nem történhet úgy, hogy totális nemzetállami információgyűjtési apparátust állítunk fel, de égetően szükség lenne újfajta módszerekre, gazdasági-pénzügyi innovációkra, egyáltalán újfajta gondolkodási kultúrára, amely az információt – különösen a gazdasági-pénzügyi jellegű információt! – *hatalmi tényezőnek* tekinti.

Az Egyesült Államok válasza az információrobbanásra

A politikaelmélet neves amerikai képviselői ismerték fel először azt, hogy a Szovjetunió összeomlása után nem szűnnek meg a konfliktusok, és a világbéke

helyett a veszélyforrások kiteljesednek és átalakulnak.

Az erősödő nemzetközi gazdasági vetélkedésben az Egyesült Államok hamar észrevette, hogy az információs forradalom révén döntő előnyre tehet szert vetélytársaival szemben. 1996-ban Joseph S. Nye és William A. Owens híressé vált cikkében kifejtette ennek hatásait¹: „Az az ország, amely az információs forradalmat a legjobban kezeli, az mindegyik másnál erősebb lesz. A győztes ország az előrelátható jövőben az Egyesült Államok lesz. Amerika láthatóan erős a katonai hatalom oldaláról és a gazdasági termelésben is. Jelenleg ő bír a legstabilabb komparatív előnnyel az információ összegyűjtése, kezelése, az azon alapuló cselekvés és visszajelzés terén. Ő rendelkezik egy olyan pallossal, amelynek jelentősége a következő évtizedben egyre nőni fog.”

Ennek megfelelően az Egyesült Államok az információs forradalom kihívásainak rendelte alá az egész nemzetállami stratégiáját. A nemzetbiztonsági stratégiáról folyó viták fókuszába az információs szupersztrádák és a kritikus infrastruktúra védelme került, mint olyan alapvető összetevők, amelyek biztosítják az Egyesült Államok információs kapacitásait. Katonai téren is az információáramlás, -kezelés kapta a legnagyobb figyelmet. A digitális technológia teljesen megváltoztatta a katonai csapatok vezetését. A haderőnemek felismerték, hogy kizárólag az információáramlás korszerűsítésével a harcoló csapatok hatékonysága jelentősen megnövelhető. Természetesen a lehető legnagyobb körültekintéssel ügyeltek arra, hogy az információáramlásba más ne tudjon bekapcsolódni. A digitális kódolás fejlődésével, valamint a kizárólag a katonai műholdakon való kommunikálással az ellenséges erők nem vehetik fel a versenyt.

Az egyik legnagyobb hatású szervezeti átalakulás az amerikai hírszerző közösségen belül a „Nemzeti Észlelési és Térképészeti Ügynökség (National Imagery and Mapping Agency - NIMA) létrehozása volt, amelynek deklarált feladata, hogy garantálja az Egyesült Államok információs előnyét. A kilencvenes

¹ Joseph S. Nye, William A. Owens „America’s information edge” Foreign Affairs, March-April, 1996.

évek végére az amerikai hadügyminisztérium és a CIA, valamint más nemzetbiztonsági ügynökségek kiemelt feladata lett az, hogy készítsenek stratégiai terveket az Egyesült Államok információs ellátottságának növelésére. Nagyságrenddel növekedtek azok a pénzügyi lehetőségek, amelyek a digitális információkkal kapcsolatos állami fejlesztéseket finanszírozták.

Az információs technika robbanásszerű fejlődése lehetővé tette, hogy az Egyesült Államok hírszerző szervezetei elsőként feleljenek meg egy globális állam ilyen irányú feladatainak. Az előbb Mbite, majd Gbite, napjainkban pedig sokszoros terrabite kapacitású adathordozók olyan mennyiségű adat tárolását és rendszerezését teszik lehetővé, amely korábban elképzelhetetlen lett volna. Az Egyesült Államok ezért tehetette meg, hogy gyors ütemben építette ki azokat a kapacitásait, amely az űrből való megfigyelést és lehallgatást tették lehetővé. Technikailag lehetőségük van a legkülönbözőbb Internetes, telefonos vagy más információközlés lehallgatására és gyakran dekódolására is. Az információ gyűjtés ilyen irányú globalizációja mégsem volt elegendő ahhoz, hogy a szeptember 11-i terrormerényleteket megakadályozzák. A szabad világot érő sokk rávilágított arra, hogy a technikai jellegű információszerzés nem elégséges, és a hatalmas mennyiségű információ szűrésekor (amely még nem az elemzés része) már döntő információk veszhetnek el. A tanulságokat elemezve Henry Kissinger volt nemzetbiztonsági főtanácsadó 2001-ben rávilágított arra, hogy az *információ megszerzése nem azonos a tudással*, sőt a tudás és a cselekvés szabadsága között is széles szakadék tátong.¹

Újabb és azóta is rendszeres viták folynak arról, hogy az információs világ élén álló Egyesült Államok hol követte el a döntő hibát a terrorcselekményekkel kapcsolatban. A parlamenti vizsgáló bizottság megállapította, hogy a terrorszervezetekre vonatkozó információk beérkeztek az elemző központokba. Például az FBI egyik helyi szervezete jelentette, hogy arab személyek olyan nagyrepülőgép vezetői tanfolyamokon vesznek részt az Egyesült Államok

¹ Henry KISSINGER „Does America Need a Foreign Policy? – Simon and Schuster, 2001.

területén, ahol a leszállást nem gyakorolják. Mások nemzetközi terrorista kiképző központok működését észlelték. Ismét mások gyanús nemzetközi pénzmozgást derítettek fel. Mindezek az információk azonban különböző nemzetbiztonsági szervezetekhez érkeztek be. Ezek együttműködése, az információk egymásnak való átadása igen csak hiányos volt. Időközben a technikai fejlődés háttérbe szorította az emberi hírszerzést, amely így az Egyesült Államok nemzetbiztonsági szolgálatai személyi állományának csökkenéséhez vezetett. A vezetés nem foglalkozott azzal, hogy hiány keletkezett például arab nyelvet beszélő munkatársakban. A végrehajtó szintekről érkező jelzéseket semmibe vették, így tették tönkre a szervezetek hatékonyságát.

Hosszan lehetne sorolni azokat a hibákat, amelyek a szeptember 11-i terrortámadást lehetővé tették, egyben azonban biztosak lehetünk: az Egyesült Államok gyorsan és hatékonyan tanul a saját hibáiból is. Talán a legnagyobb tanulság az, hogy bármennyit is költött az Egyesült Államok állami forrásokból az információ kezelés, megszerzés, elemzés hatékonyságának növelésére, mindezek ellenére néhány területen hatékonyabbnak bizonyultak a privát cégek! Ezek ugyanis egyre eredményesebben szolgálják ki a világpiac által igényelt információkkal azokat, akik azt meg tudják fizetni.

Az amerikai hírszerző közösség tehát hiába ismerte fel a XXI. századra, hogy az információt kell a középpontba állítani, és hiába kapott hatalmas állami támogatást a javaslatok megvalósítására. Maguk a hírszerző struktúrák nehezen állnak át a bipoláris szembenállás korszakáról, a globalizációs világberendezkedés által megszabott feladatok végrehajtására. 1990 előtt a NATO számára az volt a fontos, hogy a teljesen zárt Varsói Szerződéssel kapcsolatos minden információt (amelyek döntő része titkos volt!) megszerezzen. Mára a korábban titkosnak minősített információk elárasztják a világ minden részét. A globális együttműködés kikényszerítette a nyitást a politika, a gazdaság, sőt a katonai területek szinte mindegyikén. Erősödött ugyanakkor a gazdasági verseny, különösen a technológiai újítások kifejlesztése igényel fokozott védelmet a mindenütt jelen lévő gazdasági hírszerzéssel szemben.

A dezinformációs forradalom

A globalizáció által megkövetelt és kikényszerített nyíltság és átláthatóság az információs robbanás mellett magával hozta a dezinformáció-robbanást is.

A nemzetközi tőke megszerzése csak úgy lehetséges, hogy a nemzetállamok gazdasági, pénzügyi adataikat nemcsak, hogy nyilvánosságra hozzák, hanem külső elemzőket, nemzetközi tanácsadókat (például IMF, Világbank) hívnak az országukba. A gazdasági élet szereplőinek, a cégeknek a mérlegei nyilvánosak, a vállalkozásukba külső tőkét bevonni kívánók elemzéseket, gyorsjelentéseket, stb. tesznek közzé. A kifejezetten gazdasági elemzésekre szakosodott cégek százai figyelik árgus szemekkel a legkisebb elmozdulást is a pénzügyi piacokon. Már a technikai-technológiai folyamatokat is nehéz eltitkolni, hiszen ha valaki ilyenén dolgozik, részvényeinek tőzsdei árfolyama azonnal megnövekszik.

A globalizáció, az egész világra kiterjedő termelési kooperációjával, rendkívül olcsóvá vált szállítási útvonalaiával, technológiai forradalmával együtt olyan nyitott nemzetállamokat eredményez, amelyek a saját fennmaradásuk érdekében elfogadják a nemzetközi játékszabályokat. A világon csak néhány olyan ország van, amelyik nem hajlandó a saját adatait nyilvánosságra hozni. Ezek a területek azonban elesnek attól a lehetőségtől, hogy a nemzetközi tőke bekapcsolódjon a fejlesztésükbe, egyébként is az elzárt területek jelentősége a kialakult globalizációban marginálisnak tekinthető.

A cégek tehát egyre inkább átláthatóak – így átláthatóak kellene, hogy legyenek a nemzeti állami adóhatóságok előtt is. Ez magával hozná a tisztességes adózást és a szervezett bűnözői csoportok által működtetett vállalkozások felszámolásának lehetőségét is.

Valójában a világban nem ez történik. A nemzetközi közösség még mindig nem számolta fel az offshore területeket, ahol anonim módon lehet cégeket alapítani és működtetni. Ennek a gyakorlatnak világméretű veszélyei vannak, de az 1960-s évektől kezdve még az ENSZ keretében sem sikerült előbbre lépni. Az

offshore területek lehetőséget adnak a szervezett bűnözői pénzek tisztára mosására éppúgy, mint a legnevesebb cégeknek az adózás alóli kibúvársra.

Ugyanakkor a technikai forradalom lehetővé tette az Internet-bankok létrehozását. Ezek működése és nem kellő ellenőrzése szintén lehetővé teszi a tulajdonosoknak, a cégeknek, hogy rejtve maradjanak a nyilvánosság előtt. Az ellenőrzésükre tett kísérletek (elsősorban az Egyesült Államokban) igen csekély határfokúak, inkább csak egy-egy cégnek az adózás alóli kibújását akadályozza. Csak a legutóbbi időben érezhető csekély elmozdulás ezen a téren, amikor is a terrorcsoportok finanszírozásának visszaszorítása céljából kapott nagyobb figyelmet ez a terület.

A globalizációs átláthatóságot kikerülve főként a gazdasági élet szereplői igyekeznek elbújni, kilétüket elfedni. Az offshore, az Internetbankok lehetőségeit elsősorban a szervezett bűnözés és a terror szervezetek használják, de korrupciós politikusok is igyekeznek láthatatlanná tenni a vagyonukat. A nemzetközi rendszer fennmaradását mégis az teszi lehetővé, hogy a legnevesebb cégek is növelhetik a hasznukat a nemzetállami adózás alóli kibúvással. A titkolózás mellett a politika, a gazdasági és a pénzügyi élet szereplőinek a legfontosabb fegyvere a globális dezinformáció. A folyamat ugyanolyan mértékű, mint az információs-forradalom, így nyugodtan nevezhetjük *dezinformációs-forradalomnak*.

A dezinformációs-forradalom rendkívüli veszélyeket rejt magában. A gazdasági-pénzügyi élet szereplői folyamatosan és professzionális módon tájékoztatják félre a sajtót, akik szorgalmasan terjesztik ezeket az álhíreket. A gazdaságtörténet számtalan példát hoz arra, amikor egy tőzsdei manipulációhoz újságírókat vásároltak meg, hogy így csapják be a kisbefektetők tízezreit. Ugyanígy egy hamis hír az adott cégek esetleges fúziójáról szinte azonnal a részvény-árfolyamok emelkedésében manifesztálódik. Mire a valódi információ közzétételre kerül, addigra a tőzsdei spekulánsok és a mögöttük álló szervezett bűnözői csoportok hatalmas nyereségre tettek szert.

A felgyorsult folyamatok – az időtényező! – nem teszi azt sem lehetővé,

hogy a tisztességes sajtó megfelelően ellenőrizze a híreket. Aki először közli a szenzációt, annak a nézettsége, vagy példányszáma emelkedik, oda több reklámbevétel érkezik, és így több jutalmat kaphatnak a televíziós csatornák vagy újságok vezetői. A folyamatot jól szemlélteti az a tény, hogy a világon mindenütt háttérbe szorulnak azok az újságírók, akik a korábbi újságírói etikának megfelelően előbb ellenőrizni akarnak egy információt, és csak utána közölni.

A reakcióidő rövidülése nehezebb helyzetbe hozza a politikai élet szereplőit is. Ahogyan az újságíróknak nincs elég idejük az információk ellenőrzésére és elemzésére, úgy a politikusok is ki vannak szolgáltatva a gyorsaság kényszerének. Ráadásul – mivel rájuk jobban figyel a sajtó – a politika kulcsszereplői rájöttek arra, hogy hatalmukat a sajtó tematizálásával tarthatják meg, illetve hatalmat szerezhetnek ezen a réven.

A sajtó pedig ahelyett, hogy a nem rátermett politikusokat szembesítené a saját véleményükkel, rámutatva a valótlanosságokra, független elemzésekkel döntené romba a valótlan gazdasági számításokat – megelégszik a gyorsasággal, a hírek gyors közzétételével. A példányszámot – így a sajtó profitját – természetesen a botrányok növelik a legjobban. Ha pedig nincs botrány, akkor a sajtó tesz arról, hogy legyen. Az ilyen bulvárosodott, dezinformációkra, fél-igazságokra épülő információszolgáltatásban a választópolgár képtelen kiigazodni.

A titkosszolgálatok is belesodródtak ebbe a játékba. Ma már nyilvánvaló a CIA és az MI6 érintettsége az iraki háború megindításában azzal, hogy dezinformálták a döntéshozókat. A következmények szempontjából mindegy, hogy a saját politikusaik elvárásának megfelelő jelentéseket és manipulált elemzéseket készítettek, vagy más – esetleg gazdasági – érdekcsoportok lobbizásait képviselték. Nem kétséges, hogy a szolgálatok ezekkel a manipulált jelentésekkel mindkét oldalon emberek ezreinek haláláért felelősek. Persze a titkosszolgálatok más módon is megbuktathatnak egy kormányt. Elég csak, ha visszatartják a tudomásukra jutott legfontosabb információkat, ezzel akadályozva

meg a döntéshozatalt. A politika ezért is törekszik arra, hogy a hozzá lojális szolgálatvezetőket nevezze ki.

A dezinformációs-forradalmat azért kell komolyan vennünk, mert a manipulált, vagy téves információ aránya meghaladta a reális, valós információ arányát. A manipulált információkra alapozott döntések pedig több kárt okozhatnak, mint egy valódi háború.

Az sem kétséges, hogy a dezinformációs-forradalom valódi biztonsági kihívás minden demokratikus állam és annak vezetése számára. A manipulált információk arányának növekedése, a média ebben játszott szerepe legutóbb Tony Blair leköszönő brit kormányfőt készítette arra, hogy felhívja a figyelmet a folyamat veszélyére. Szerinte a sajtó sokszor megakadályozza a megfelelő állami döntések meghozatalát azzal, hogy félinformációk, vagy téves információk gyors közlésével hozza cselekvési helyzetbe az államigazgatást. Ha nincs idő a megalapozott elemzésekre, ha mind gyorsabban kell reagálni a sajtóhírekre (lehetőleg hamarabb, mint az ellenzék) igen megnő az államigazgatási döntések hibaszázaléka. Ha pedig ez a fajta időzavar állandósul egy kormány működésében, az akár a döntésképtelenséghez is vezethet.

Az időtényező szerepe a polgári nemzetbiztonsági szolgálatoknál

Az Egyesült Államok hírszerző közössége a politikai felső vezetéssel egyetemben belátta, hogy az információk birtoklása önmagában még nem jelent olyan előnyt az Egyesült Államok számára, amellyel tartósítani tudná politikai és gazdasági fölényét.

Szükség van az információk által determinált megfelelő döntések meghozatalára, és olyan kapacitásokra is, amelyekkel a döntéseket végrehajtják. Az információs forradalomban azonban kulcskérdés az időszerűség: időben érkeznek-e meg az információk, időben elemzik-e azokat, és időben történnek-e meg azok a döntések, amelyek biztosítják az Egyesült Államok erőfölényét, kihasználva annak információs előnyeit.

Kevin O’Connel és Robert R. Tomes 2004-ben¹ vetették fel azt a kérdést, hogy vajon az információk birtoklása mennyiben teszi lehetővé az Egyesült Államok vezetése számára proaktív döntések meghozatalát és végrehajtását. A cikk szerzői kiemelik, hogy a hírszerző szolgálatok ezzel a szerepükkel, vagyis az információ ellátás szerepkörével, a XXI. században még inkább kulcsszerepet töltenek be. Elemzik, hogy a 90-es években a nyílt információk megsokszorozódása hogyan hatott a hírszerzésre, illetőleg az állami döntéshozatalra. Megállapítják, hogy amíg a hírszolgáltatásra szakosodott magáncégek (például a CNN) valós idejű információkat közvetítenek az Egyesült Államok vezető politikusai számára, a hírszerzésnek idő kell az elemzések lefolytatására.

Az elsők között vetik fel az *aktualitás/időtényező* szerepét a felső szintű vezetés információval való ellátottságának *területén*. Véleményük szerint a hírszerző közösség nem tud versenyezni a televíziós társaságok valós idejű hírszolgáltatásával.

A tanulmány hangsúlyosan veti fel az információ megszerzésének, továbbításának, feldolgozásának és elemzésének gyorsaságát, azzal hogy a politikai és katonai felsővezetők számára *időben* álljanak rendelkezésre a döntés meghozatalához szükséges információk.

Alig két hónappal később a Policy Review februári/márciusi közös számában Richard L. Russel „A hírszerzés kudarcai...” című cikkében² kifejezetten az időtényezőt tartja olyannak, amely megakadályozhatja a felső vezetés megfelelő döntéseinek megszületését. Hivatkozik a Brown Bizottság 1996-os jelentésére³, amely szerint „gyakran a döntéshozók a szükségleteikhez képest hibás, túl késő vagy túl általános, vagy túl semmitmondó anyagot

¹ Kevin O’Connel és Robert R. Tomes: „Keeping the Information Edge” Policy Review December, 2003/January 2004. pp. 24-25.

² Richard L. Russel; „Intelligence Failures - the wrong model for the war on terror” Policy Review, February-March 2004.p. 61-73.

³ Ugyanitt: p.64.

kaptak”.

Megjegyzendő és továbbgondolandó, hogy az Egyesült Államok vezető szakértői implicit módon nem látják annak lehetőségét, hogy egy zárt közösség, legyen akár az a CIA, önmagában meg tudjon felelni az információs forradalom által támasztott követelményeknek. Hangsúlyozzák az emberi tényező fontosságát, valamint azt, hogy a hatékony munkába be kell vonni a tudományos élet kiválóságait, a civil szervezeteket és más szakértőket is. Ezt a nyitást az információk elemzésénél nemcsak a polgári, hanem még a katonai területen is fontosnak tartják.

Automatizált döntéshozatalok

A XX. század végén a katonai döntések meghozatalánál már szembesültünk azzal, hogy nem volt idő a politikai kontrollra, az adott katonai lépés megtétele előtt. A haditechnika fejlődésével egy interkontinentális ballisztikus rakéta indításától alig néhány perc telik el addig, amíg a következmények elhárítása érdekében hatékonyan lehet beavatkozni. A felgyorsult folyamatok oda vezettek, hogy jelentős döntéseket a katonai vezetők a számítógépekre bíztak, melynek következményei beláthatatlanok voltak. A téves riasztások sorozata rámutatott arra, hogy egy komputerhiba kiválthatott volna egy nukleáris háborút.

A döntésre rendelkezésre álló idő hiányát a nemzetközi pénzügyi folyamatoknál is megfigyelhetjük. A világhálózattá összekötött pénzügyi központok jelentős gazdasági előnyre tehetnek szert akkor, ha csak akár egyetlen másodperccel is hamarabb jutnak az adott információhoz. A információ valódi elemzésére itt ugyanúgy nincs idő, mint ahogy az ellenséges atomcsapás elhárításánál sincs. A megoldás sok esetben itt is a számítógépes döntéshozatal. Ebben az esetben nem arról van szó, hogy egy adott döntés meghozatalát számítógépekkel segítjük, vagy számítógépes módszereket dolgozunk ki a döntés-előkészítéssel kapcsolatban, hanem azt, hogy előre elhatározott paraméterek szerint, maguk a számítógépek döntenek részvények eladásáról vagy vételéről stb.

Ugyanezt a felgyorsult folyamatot a polgári hírszerzéseknél is megtaláljuk, amikor nincs már idő a politikai döntésekre. Elsősorban a terrorcselekményekkel kapcsolatos folyamatoknál mondhatjuk ki azt, hogy alacsonyabb szintű „parancsnokok” felhatalmazást kapnak, hogy belátásuk szerint azonnal hozhatnak minden olyan intézkedést, amit szükségesnek tartanak. Természetesen a politikai kontroll utólag még érvényesülhet, de annak hatékonysága, illetve hatása rendkívül beszűkült. Egyes kiemelt területeken ugyan még felkészült politikusok állnak a nap huszonnégyszerében döntésre készen (lásd a nukleáris hatalmak politikai vezetőinek döntéshozatali jogát az atomrakéták bevetésére), ez a szervezés azonban komoly dilemmákat vet fel.

Az azonnali döntéseket igénylő esetekben van tehát egy korlát: az emberi felfogóképesség korlátja. Bizonyított tény, hogy a komputer megbízhatóbban, és főként gyorsabban tudnak bizonyos döntéseket meghozni. A gyorsaság azonban oda vezetett, hogy a döntések megbízható elemzések, hatásvizsgálatok nélkül születnek meg.

Megállapíthatjuk, hogy az információáramlás – legalább is a legfontosabbak tekintetében – lényegében *valós idejűvé* vált. Ezt a technikai-technológiai fejlődés teremtette meg, amely magával hozta az információk megszerzési költségeinek radikális csökkenését is. Ki hitte volna, akár egy évtizeddel ezelőtt, hogy bárki a saját otthonából az Interneten keresztül műholdképeket nézegethessen egy adott területen anélkül, hogy azért külön fizetnie kellene? A világ legfontosabb történéseit a hírtévéziók a helyszínről élő tudósításban közvetítik. Valós időben történik az információk közlése a hírügynökségeken és a rádión keresztül is. Több elemzés mutatott rá, hogy 2001. szeptember 11-én a Fehér Ház döntéshozói a CNN élő egyenes adásából követték a New York elleni terrortámadást.

A *világ tőzsdéin* minden egyes gazdasági, pénzügyi, politikai és katonai információ egyidejűséggel jelenik meg, ezért azok azonnal befolyásolják a kötvény-, alapanyag-, és részvényárakat. Az információk döntő része nyilvános,

de a legprofesszionálisabb elemzéseket napokon belül lehozzák azok a nagy sajtóorgánumok (pl. Financial Times), amelyek bárki számára hozzáférhetőek. Ezeken kívül elemzésre és hírközlésre specializálódott ügynökségek a világ összes országában tudósítói hálózatot tartanak fenn, így viszonylag csekély összegért úgy információkhoz, mint elemzésekhez hozzá lehet férni. Külön ügynökségek szakosodnak a világ összes vállalkozásának a figyelésére, globális adatbázisokkal dolgoznak, és néhány nap alatt a lehető legprecízebb információkat nyújtják bármely vállalatról. Az adott ország sajtója (elektronikus és papír alapú) folyamatosan interjúolja a politikai és gazdasági felsővezetőket, akik a demokratikus hagyományoknak megfelelően minderről igyekeznek a széles közvéleményt tájékoztatni. A fő kérdés napjainkban mégsem az, hogy ki jut előbb az információhoz, hanem az, hogy ki tudja *gyorsabban elválasztani* a lényeges információt a lényegtelentől, ki tudja *hatékonyabban kiszűrni* a dezinformációkat, és főként, hogy ki tudja *gyorsabban lereagálni* a történéseket. Az, aki néhány percet késik, már veszít az üzleten.

Kérdés továbbá, hogy az átlátható globalizáció korában a valós idejűvé vált információáramlás nem negligálja-e a hírszerző szolgálatok szerepét? Miért költ el egy nemzetállam tetemes összegeket olyan titkos információk megszerzésére, amelyekre valójában nincs is szüksége, hiszen rendkívül olcsón beszerezhetők nemcsak az információk, hanem az információkra alapozott professzionális elemzések is? Vajon a hírszerző szolgálatok nem degradálódnak-e olyan értékelő, elemző tevékenységgé, amelyek szerepe a túlzottan nagymennyiségű információk fogyaszthatóvá tételére szűkül?

A történelem csattanós és szomorú választ adott mindezekre a kérdésekre. Hiába van az Egyesült Államoknak a világon a legnagyobb technikai hírszerző szervezete, hiába képes lehallgatni az összes rádió és Internet adatforgalmazást, még sem tudta megakadályozni azt, hogy terror csoportok megtámadják és lerombolják a new york-i World Trade Centert. Az ellenséges szándék egy adott országgal vagy adott társadalmi rendszerrel szemben továbbra is fennáll, sőt növekszik. Az iszlám szélsőségesek olyan terroristákat képeznek ki, akik az adott országba betelepülve vagy ott élve polgári célú

eszközöket (például repülőgép, teherautó) terrorcselekmények végrehajtására használhatnak fel. Ezek az emberek arra is készek, hogy önmagukat feláldozzák, így természetesen az sem érdekli őket, hogy hány polgári áldozata van az ilyen terrorcselekménynek. Paradox módon, minél nagyobb a vétlen áldozatok száma, az adott terrorcselekmény annál sikeresebb lehet, hiszen a nemzetközi média annál nagyobb valószínűséggel és annál nagyobb terjedelemben foglalkozik vele.

Globalizálódott fenyegetések

Az ellenséges szándék nemcsak a nemzetállam alatti (például terrorcsoportok) szintről érkezik, hanem egy másik állam részéről is. Az adatok arra mutatnak, hogy a fegyverkezési verseny folytatódik, ami az államok közötti konfliktusokat valószínűsíti. Továbbra sem kizárt egy hagyományos fegyveres konfliktus, ennek lehetnek területszerző, (energiahordozókban gazdag területek megszerzése, vízbázisok birtoklása stb.) etnikai vagy más okai. Mindenekelőtt pedig folyik az a világméretű – a globalizáció keretei közé beágyazódott – gazdasági versenynek nevezett folyamat, amelynek révén az államok felett elhelyezkedő transznacionális nemzetközi vállalatok folytatják harcukat egymással. Valójában egy *világméretű gazdasági háborúnak* vagyunk a részesei és főként elszenvedői. Ebben a háborúban a tét óriási, így minden eszköz megengedett. Természetes az is, hogy a nemzetállamok érdekeltek a szükséges energia biztosításától kezdve a hagyományos piacaik megtartásán keresztül a munkanélküliség csökkentéséig mindazon tevékenységekben, amelyek az adott állam polgárainak jólétét – így a politikai stabilitást és biztonságot – szolgálja.

Történelmi tények sora bizonyítja, hogy az adott, nemzetállami kapcsolódással bíró multinacionális cégek támogatást kaptak az állami hírszerzésüktől azért, hogy konkrét megrendeléseket kapjanak egy külföldi országban. A bipoláris világrend szembenállásának megszűnésével annak is tanúi lehettünk, hogy a jól képzett hírszerző, elhárító szakemberek a megélhetés, illetve a jobb élet reményében átáramlottak az állami szférából a privát szférába. Egyes kivételes esetekben a nagyobb jövedelem reményében akár terroristákat is

szolgálhatnak szakértelmükkel, de a fő tendencia a gazdasági szférába való áramlás volt. Ezt a folyamatot csak megerősítette a multinacionális cégek erejének növekedése, az a globalizációs berendezkedés, amelyben a gazdasági, illetve pénzügyi döntések legnagyobb része már nem az adott nemzetállam államigazgatásának keretei között történik meg, hanem a multinacionális cégek döntéshozatali szintjein. Ezek a döntéshozatali szintek pedig ugyanúgy igénylik a titkosszolgálatok produktumait (beleértve a hírszerzést és az elhárítást is), mint ahogy a nemzetállamok felső vezetése igényli azt. Az eddigi tények azt mutatják, hogy a nemzetállamok vesztesre állnak a gyorsabb, hatékonyabb és a kevesebb demokratikus korlát miatt szabadabb cselekvésű multinacionális cégekhez képest.

Összefoglalás

A XX. század második fele az információról, illetve az információrobbanásról szólt. Mára eljutottunk arra a szintre, hogy ténylegesen a mennyiségi információk beszerzése már nem jelent problémát. Az adatforgalmi ügynökségek, médiacégek, hírügynökségek szállítják a naprakész információkat, de azt is figyelembe kell vennünk, hogy - miután a legnagyobb könyvtárak digitalizálását is ütemesen folytatják az egyes államok - az Interneten egy adott témához szinte korlátlan háttéranyag áll rendelkezésre. Az egész folyamatot felerősíti, hogy ezeket az információkat elérhető áron vagy akár ingyenesen is meg tudjuk szerezni.

A XXI. század elejére kialakult az a helyzet, hogy az információból most már *túl sok van*. Egyrészt az információ hatalmas halmazából ki kell tudnunk válogatni azokat, amelyek az adott feladat elvégzéséhez szükségesek. A szűrést még nem tekintjük elemzésnek, így már ebben a folyamatban is lényeges információk veszhetnek el a számunkra. A szűrés után elemzés következik, amely már olyan szakemberállományt igényel, akik az adott témakörben tájékozottak, és tudásuk alapján ki tudják válogatni a megfelelő információkból az igazán értékes részeket. A XXI. század eleje tehát erről az elemzői kapacitásról szól, de

még inkább az *időtényezőről*.

Mostanra nem az a kérdés, hogy egy információt ki, mikorra szerez meg, hanem az, hogy a globálisan rendelkezésünkre álló információ-halmazból ki, milyen módszerrel, és legfőképpen mennyi idő alatt állít elő olyan elemzett információt, amely az adott feladat végrehajtásához szükséges és elégséges. Ez a feladat lehet egy államigazgatási döntés előkészítése éppúgy, mint egy nemzetközi terrorhálózat felgöngyölítése. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy az információrobbanást *dezinformáció-robbanás* követte. Szakértői becslések szerint a globálisan rendelkezésre álló információ tömegnek akár 60 százaléka is álinformációnak, vagy manipulált információnak minősülhet. Tehát minél több az információ, annál nehezebb megtalálni a valódi információt. A dezinformációs csatornák sok esetben szándékosan vezetnek félre az érdeklődőt. A folyamat lassan a világ működőképességét veszélyezteti, azonban nincs meg a nemzetek felett álló politikai akarat, amely gátat szabna az ilyen, robbanásszerű gyorsasággal kibontakozó folyamatoknak.

A polgári hírszerző szolgálatok válságát a bipoláris világrend összeomlása utáni átalakulás nehézségei éppúgy okozzák, mint a nemzetállamok térvesztése a multinacionális cégekkel szemben. A globális átalakulás átértékeli a nemzetközi gazdasági, pénzügyi, külpolitikai, tudományos és katonai viszonyokat. A nemzetközi tőke megszerzéséért folytatott harc korábban nem tapasztalt nyilvánosságot kényszerített ki, amely azonban magával hozta a dezinformációs forradalmat is.

A nemzetbiztonsági szolgálatok társadalmi újra tagozódása nem következett be. A bipoláris világrendből visszamaradt nemzetbiztonsági szemlélet akadályozza a szolgálatok idomulását a lényegesen megváltozott nemzeti és nemzetközi környezethez, míg cél-, és feladatrendszerüket tekintve deficitbe kerültek. A privát információs cégek megjelenésével a korábbi nagyhatalmú szolgálatok monopolhelyzete megszűnt. Tevékenységük azonban mégis felértékelődik. A világméretű gazdasági versengésben, a nemzetközi bűnözéssel

és terrorizmussal szembeni harcban csak azok az országok állják meg a helyüket, amelyek képesek biztosítani a titkosszolgálati eszközöknek a hatékony, és időben történő alkalmazását. Akik ezt bármilyen okból elmulasztják, államuk stabilitását kockáztatják, saját állampolgáraik gazdasági és szociális biztonságát – terrortámadás esetén akár fizikai létüket – veszélyeztetik.

Felhasznált irodalom

HADAS László: A globalizáció árnyoldalai és a hírszerzés. Új kihívások. (Magyar Tudományos Akadémia, Világgazdasági Kutató Intézet Műhelytanulmányok sorozat 2003. 42. szám)

David KAHN: The Re off the rise of Intelligence (A hírszerzés felemelkedése) (Foreign Affairs Volume 85. 2006. szeptember/október pp. 125-134)

John BULLOCH: M.I. 5 A brit kémelhárítás keletkezése és története (Kariosz Kiadó 2003.)

PARLIAMENTARY OVERSIGHT OF THE SECURITY SECTOR Principles, mechanisms and practices (Kiadó:Geneva Centre fo the Democratic control of Armed Forces,)

Inter-Parliamentary Union (Handbook for Parliamentarians No.5 – 2003 p.195)

By Kevin O'Connell and Robert R. Tomes: Keeping the Information Edge (Rand'Intelligence Plicy Center) (Foreign Affairs (March-April 1996.p.19-37.)

By Rirhard L. Russell: Intelligence Failures The wrong model for the war on terror (February-March 2004. p. 61-73.)

Kovács Vendel: A titkosszolgálatok „természetrajza” (Rendészeti Szemle, Belügyminisztérium folyóirata XXXII. évfolyam 12. szám, 1994. december p. 14-17.)

Dr. Nánási László: A német Bp. rendelkezései az un. titkosszolgálati eszközökről (Ügyészek lapja, második évfolyam 5. szám. 1994. p.)

Chantal Joubert: A titkosrendészet holland és nemzetközi vonatkozásai Eredeti: National and International Aspects of Undercover Policing. The Police Journal, 1995. october (Belügyi Szemle, 1997. május p. 5-19.)

Dr. Finszter Erika: A telefonlehallgatás az Emberi Jogok Európai bírósága gyakorlatának tükrében (Belügyi Szemle, 1997. május p. 20-27.)

Soós Ildikó: Titkos állományú nyomozók és különleges eszközök (Belügyi Szemle 1997. május p.28-36.)

Soós Ildikó: Titkos állományú nyomozók és különleges eszközök (Belügyi Szemle 1997. május p.)

Jean Paul Brodeur: A rendőrségi informátorok alkalmazásának jogi problémái Kanadában (Belügyi Szemle 1997. május p.37-48.)

Jelentés a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok gazdálkodásának ellenőrzéséről (Állami Számvevőszék, 2003. november)